

DIEVU MEŽS

Balis Sruoga
DIEVŲ MIŠKAS

Balis Sroga
DIEVU MEŽS

MEMUĀRI
Pilns, necenzēts izdevums

No lietuviešu valodas tulkojis
Harijs Gāliņš

821.172-94

Sr 600

Balis Sruoga
DIEVU MIŠKAS

Vāka dizaina autore **Ilze Isaka**

Vākam izmantoti attēli

© Adobe Stock/by sopiangraphics/generated with AI

© Adobe Stock/by Jevjenijs/generated with AI

Grāmatas pirmajā izdevumā latviešu valodā (1968) neiekļautos teksta fragmentus tulkojusi **Marika Taube**

Balis Sroga
DIEVU MEŽS

Apgāda Zvaigzne ABC vadītāja *Vija Kilbloka*

Redaktori *Marika Taube, Jānis Elsbergs*

Korektore *Elīna Strautiņa*

Mākslinieciskā redaktore *Inguna Kļava Švanka*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 6,

Rīgā, LV-1010. Red. nr. L-4234.

Jelgavas tipogrāfija

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs. Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums. Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā.

© Tulkojums latviešu valodā, Harijs Gāliņš, 1968

© Literārā apdare, mākslinieciskais noformējums, izdevums latviešu valodā,

Apgāds Zvaigzne ABC, 2024

ISBN 978-9934-0-9919-9

I

Dievu mežs

Slikšņas, cināji, pauguri. Kāda nezināma spēka sa- nestajos balto smilšu pauguros stāv priedītes, garas un slaikas kā senā ješibota¹ audzēkņi. Lejāk piekalnē nīkuļo bērzīni, tik vārgi, ka atgādina miļās saulītes aizmirstus bāreņus raudulīšus. Nogāzēs un nokalnēs – vaivarāji, mel- leņu un brūkleņu mētras sapinušās un saaudušās sulīgi zaļā, ogām izraibinātā segā. Ieplakās un klajākās vietās – purvāju zāles, purenes un grīslis.

Kādreiz sensenis šeit bija jūras dibens. Šķiet, it kā vēt- ras viļņi būtu negaidīti sastinguši, sacietējuši un to galot- nes ziemeļu vēji apbārstījuši ar baltām smiltīm.

Šī vieta pieglaužas Baltijas jūras piekrastei četrdes- mit piecus kilometrus uz austrumiem no Gdaņskas. Līdz 1939. gadam šo nostūri zināja vien retais. Netālu nīku- ļoja maza pilsētiņa, gandrīz ciems – Štuthofa, kādu Vācijā bija tūkstošiem. Pilsētiņu ar Gdaņsku savienoja asfaltēta šoseja un šaursliežu dzelzceļš. Un dzīvoja šeit visgar- laicīgākie cilvēki Eiropā – Prūsijas vācieši, kas, ieslīguši

¹ Ješibots – augstākā ebreju garīdznieku skola. (*Šeit un turpmāk tulkotāja piezīmes.*)

ikdienības gara nabadzībā, dievināja policistu un sātīgas pusdienas, ārišķīgo kārtību un alu. Viņi varēja augu nedēļu neēst maizi, lai tikai svētdienās viņiem atļautu kareivīgā solī svinīgi maršēt pa ielām un daudzīt lielās bungas.

Štuthofas pilsoņiem, kas svētdienās vēlējās paplunčāties jūrā, vajadzēja pāriet pāri šai sastingušajai jūrai, šim jūras dibenam, aplīpušam ar priedītēm, bērziņiem un ciņiem. Un, kaut arī štuthofiešu gars bija nez kā noreglamentēts, tik un tā, iebrižuši ciņainajā klaidā, viņi uzreiz sajūtās svētdienīgāk. Jau vietas nosaukums vien viņiem atgādināja, ka pasaulē bez policista un alus ir vēl arī kaut kas cits.

Dievu mežs! – tā šo vietīņu jau izsenis dēvēja ļaudis. Kādreiz, ļoti sen, šai mežā dzīvojuši dievi. Savādi dievi. Ne ģermāniskas cilmes, ne Votans, ne Tors¹. Dzīvojuši tur lietuviešu dievu pēcteči.

Gdaņskas apkaime vispār ļoti bagāta senām teiksmām un leģendām, kurās brīnumaini darbojas lietuviešu cilmes personāži ar lietuviskiem vārdiem. Pērkons, Jūrate, Laume, Patrimps – pastāvīgie Gdaņskas novada jūras piekrastes, ezeru un mežu iemītnieki, kaut arī šīs teiksmas stāsta Prūsijas pilsoņi, kuri saucas par vāciešiem.

Līdz 1939. gadam pa šo Dievu mežu darbdiēnās klumpačoja tikai ogotājas un sēņotāji pensionāri, retumis ieklīda arī kāds mednieciņš neveiksminieciņš. Vispār šeit bija tukši un drūmi, tikai smuidrās priedītes žēli šalkoja un it kā sāpīgi nopūtās, atcerēdamās tos laikus, kad līksmie dievi te rīkoja savas jautrās dzīres. 1939. gadā Dievu

¹ Votans – seno ģermāņu dievs, pasaules radītājs. Tors – senskan-dināvu pērkonas dievs.

mežs pēkšņi atdzīvojās, iešņācās, iemudžējās, it kā tanī būtu atgriezušies senlaiku dievi...

Nē – nekādi dievi šeit neatgriezās: šeit apmetās pilsoņi, velniem līdzīgi radījumi.

Bija beidzies poļu-vācu karš, un Gdaņskas pilsētas pašpārvalde nolēma Dievu mežā ierīkot koncentrācijas nometni, lai nepaklausīgos poļus atgrieztu uz pareizā ceļa.

Visu koncentrācijas nometņu darbības galvenais likums – rūpēties, lai neviens pasaulē neuzzinātu, kas un kā notiek aiz dzeloņstieplu iežogojuma. Ja izplatītos ziņas par ieslodzīto dzīvi, tas varētu nometnes saimniekiem sagādāt dažādas nepatikšanas. Atrastos dažs labs, kas izpaustu savu sašutumu, sāktu klaigāt un viesmīlīgos saimniekus nosauktu par barbariem. Kam tas vajadzīgs? Daudz ērtāk taču nometnes darīšanas kārtot tā, lai neviena sveša auss nedzird un neviena sveša acs neredz. Tad nekas netraucēs algotajai propagandai daudzīnāt nometnes saimnieku kulturālumu un radošo izdomu.

Dievu mežs atradās tālu no svešām acīm un ausīm. Apkaimē iedzīvotāju bija maz un tie paši – uzticami šīs pasaules vareno elku cienītāji. Bet svarīgākais – Dievu meža ģeogrāfiskais stāvoklis bija tāds, ka dzeloņstieplēm iežogotās viesmīlīgās nometnes iemītnieki nevarēja pat sapņot par izbēgšanu. No vienas puses bija Baltijas jūra, kuru kara laikā jo rūpīgi apsargāja. No otras puses – slavenais jūras līcis, no trešās – lielās Vislas divzare ar savu kanālu un kanāliņu sistēmu, no ceturtās – šaura pussala, kas šķīra jūru un līci. Bēglis, izsprucis no Dievu meža, vienalga, uz kuru pusi tas grieztos, aizvien nokļūtu ūdenī vai policijas gādībā.

1939. gada rudenī šeit atklīda pirmie jaunie iemītnieki: pulciņš vācu SS vīru un daži simti nāvei nolemto svītrainās skrandās, galvenokārt Gdaņskas novada poļi. Mežā kādu pusmetru virs jūras līmeņa saslēja pirmās nabadzīgās tel-tis – oficiāli sāka darboties koncentrācijas nometne.

Sāka cirst mežu, raut celmus, līdzināt zemi, norakt paugurus, aizbērt slīkšņas, vest granti un akmeņus, sliet barakas, būvēt pamatīgu mūra – komandantūras un ad-ministrācijas – namu. Nometne bija ieplānota tik mil-zīga, ka tanī varētu ietilpināt vairāk nekā simts tūkstošu ieslodzīto, taču tās būve arī 1945. gadā vēl ne tuvu nebija pabeigta.

II

Baraku kultūra

Hitlera Vācija bija gluži vai klasiska nometņu zeme.

Zeme, kura kādreiz bija slavena ar krāšņo, izsmalcināto baroka stilu, tagad varēja lepoties ar savām barakām – tās bija saceltas visās nometnēs.

Baroka izviršana barakā – šis vēsturiskais process uzskatāmi izsaka vācu kultūras attīstību zem Hitlera papēža. Un tā nebūt nebija nejauša, bet pilnīgi likumsakarīga parādība, ka Vācija savas militārās varenības uzplūdu gados, okupējot aizvien jaunas un jaunas zemes, divdesmitā gadsimta vidū no kultūrtrēģeres kļuva par lēģertrēģeri šī vārda plašākā nozīmē. Pati radoši pilnīgi izsikusi, Hitlera Vācija citām valstīm varēja vairs atnest tikai augstāko savas kultūras sasniegumu – nometni, baraku.

Pašā Vācijā bija grūti aptverams skaits nometņu. Tās bija ļoti dažādas: kara nometnes, sporta nometnes, atpūtas nometnes, politisko sanāksmju nometnes, jaunatnes nometnes, reiha darba dienesta nometnes, repatriantu nometnes, kara bēgļu un trimdinieku nometnes, sabombardēto pilsētu iedzīvotāju nometnes, pārsūtīšanas un sadales nometnes, darba nometnes, internēto nometnes,

karagūstekņu nometnes – un tā tālāk, un tā tālāk. Visu šo nometņu priekšgalā kā hitleriskās kultūras lepnums un virsotne bija koncentrācijas nometnes, kuras Vācijā radās līdz ar Hitlera nākšanu pie varas. Taču arī koncentrācijas nometnes nebūt nebija vienādas, lai arī tām visām bija tikai viens uzdevums – nīcināt hitleriskās Vācijas, it sevišķi nacistu partijas pretiniekus, gan īstus, gan iedomātus, un vispār brīvus pilsoņus un partijas ierēdņiem nevēlamus radījumus. Tāpēc iesākumā gandrīz visas šīs nometnes ar Dahavu pirmajā vietā bija slēgta tipa, proti, tādas, no kurām neviens pats neiznāca dzīvs. Tāpēc tās bieži arī sauca par *Vernichtungslager* – iznīcināšanas nometnēm.

Kamēr Hitleris valdīja tikai Vācijā, hitlerieši nometnēs bāza un iznīcināja paši savus pilsoņus. Bojā gāja simtiem tūkstošiem cilvēku – īsto skaitu neviens nezina. Kad Hitleris sāka sagrabt svešas zemes, Vācijas pilsoņi varēja mazliet atelpot – radās jauns, bagātīgs iznīcināmais materiāls. Nometņu skaits strauji auga. Dahava, Oranienburga, Būhenvalde, Mauthauzena, Gusena, Grosrozena, Ravensbrika, Flosenburga, Aušvica – svarīgākās Vācijas nometnes iedzīvotāju skaita ziņā līdzinājās veselām pilsētām ar savām filiālēm un fabrikām, ar saviem speciāliem likumiem, pašas ar savām tiesībām un nekur citur nepraktizētu morāli, pašas ar savām partijām un partiju ķildām, ar savām paražām un dzīves gudrību. 1943. gada beigās visas Vācijas koncentrācijas nometnes pēc režīma stingrības bija sadalītas piecās kategorijās. Tolaik Dahava jau bija pieskaitīta pirmajai kategorijai – pati labākā, pati vieglākā nometne. Tobrīd tā jau bija kļuvusi, kā saka, par

reprezentācijas nometni. To ne reizi vien apmeklēja Starptautiskā Sarkanā Krusta komisija, šo nometni izmantoja savdabīgai propagandai. Tanī sēdēja galvenokārt Anglijas, Amerikas, Francijas pilsoņi, pret kuriem vairījās izturēties tā kā pret Viduseiropas un Austrumeiropas iedzīvotājiem.

Pati drausmīgākā nometne, kas bija iedalīta ceturtajā kategorijā, bija Mauthauzena ar savu filiāli Gusenu. Piektās kategorijas nometnes atradās aiz Vācijas robežām, it sevišķi Polijā, piemēram, Maidaneka. Piektās kategorijas nometnes līdz pat beigām palika slēgta tipa – iznīcināšanas nometnes.

Dievu mežs, ko oficiāli sauca par Štuthofas koncentrācijas nometni, nepiederēja noteiktam tipam. Tanī varēja atrast visdažādākās pazīmes no pirmās līdz piektajai kategorijai. Visgrūtāko posmu nometne pārdzīvoja no 1939. gada līdz 1942. gada beigām, kad vācu karaspēks triumfālā solī maršēja pa Eiropu un doma par to, ka Vācija var karu arī zaudēt, esesietim šķita smieklīga muļķība, kas var ienākt prātā tikai kādam ārprātīgajam. Tolaik arī Dievu mežs bija slēgta tipa nometne. Tiešām, līdz 1942. gada beigām lēģerī nonāca vairāk nekā 20 000 cilvēku, no kuriem šai laika posmā tādā vai šādā veidā tika nomērdēti 18 000. Pārējie 2000 – vai nu bija pārvietoti uz citām nometnēm, vai palika dzīvi tepat uz vietas. Tikai pavisam nedaudzi, atsevišķas personas, tika no nometnes izlaisti, protams, ne jau brīvībā, bet piespiedu darbos vai darba nometnēs.

1942. un 1943. gada mijā Štuthofā bija 3500–4000 ieslodzīto. Šajā laikā viņu sastāvs mainījās trīs četras reizes gadā. Vieni ieslodzītie nomirst, viņu vietā atdzen citus,

un tādējādi kopējais ieslodzīto skaits paliek nemainīgs, ap 3500–4000 cilvēku. Bija daži desmiti ieslodzīto, kas bija mācējuši palikt dzīvi no paša nometnes sākuma. Bija arī daži desmiti pārvietotu ieslodzīto, kas citās nometnēs bija izturējuši pa pieciem un pa astoņiem gadiem. Viens otrs no viņiem bez nometnēm vēl ilgus gadus bija nosēdējis dažādos cietumos. Tie bija neparasti cilvēki, visi bez izņēmuma izgājuši caur uguni un ūdeni tiešā nozīmē – caur salu un velnišķīgu tveici. Šiem cilvēkiem piemita liels fizisks spēks un neatlaidīga griba, un gluži ārpātīga apņēmība uzvarēt un dzīvot. Turklāt viņi bija arī laimes lutekļi. Viņiem nebūtu palīdzējis ne spēks, ne griba, ja nevilšus neuzsmaidītu akla laime.

1942. gadā Štuthofas nometni no Gdaņskas pašvaldības pārņēma valsts. Nometni nodeva SS organizācijai, padarot to teju par SS privātīpašumu ar visu nedzīvo un dzīvo inventāru – dzīvajam inventāram pieskaitīja arī ieslodzītos. Un tomēr kopš tā laika stāvoklis nometnē mazpamazām sāka uzlaboties. Nometnes veterāni, kas bija palikuši dzīvi kopš 1939. gada, stāstīja par agrāk pārciesto tiešām neticamas lietas – neticamas, protams, tikai tiem, kas vācu koncentrācijas nometnēs nav bijuši.

1943. gadā šie veterāni kā pieredzējuši vilki jau bija spējuši izcīnīt sev labākas pozīcijas, ieņemt pat vadošās vietas, kuras nometnes dzīvē bija ļoti nozīmīgas.

Nometnes vara ieslodzīto rokās! Protams, šai teicienā daudz kas pārspīlēts, bet arī patiesības ir laba tiesa. Būtībā šeit bija kaut kas līdzīgs senās cariskās Krievijas dzimtbūšanas sistēmai: dzimtcilvēka īpašnieks varēja savu vergu sodīt, pērt, iemainīt pret suni, bet bez dzimtcilvēka

palīdzības dzīvot tik un tā nevarēja. Šādu stāvokli meistariģi attēlojis ievērojamais krievu rakstnieks Gončarovs savā slavenajā romānā “Oblomovs”. Muižnieks Iļja Oblomovs ne tikai nevarēja dzīvot bez sava dzimtcilvēka Zahara palīdzības – viņš pats kļuva par Zahara vergu. Zahars, nevarēdams izkļūt brīvībā, faktiski darīja ar savu kungu, ko gribēja. Būdams beztiesģgs, pilnģgi atkarģgs no kunga garastāvokļa, viņš tomēr varēja kungam uzspiest savu gribu. Kaut kas līdzģgs bija arī Štuthofas koncentrācijas nometnē esesiešu un ieslodzģto attiecģbās.

Esesieši varēja ieslodzģto jebkurā brģdģ nošaut, pakārt, nosist ar koku vai akmeni, likt suņiem saplosģt, aplaupģt, nopērt, izvārtģt darvā un tā joproģm, un tā joproģm. Ieslodzģtais bija ārpus likuma. Viņam nebija nekādu tiesģbu. Neviena justģcija viņu neaizstāvēja. Viņš bija maznozģmģgāks par jebkuru inventāra grāmatās ierakstģto lietu. Un tomēr esesieši bez ieslodzģto palīdzģbas nevarēja nedz nometnē uzturēt kārtģbu, nedz arī paši dzģvot. Šādi zahari galvenokārt bija poļģ, kas Štuthofā bija izturģjuģi kopģ tās dibināģanas, un no citām nometnēm pārsģtģtie vācieģi – galvenokārt kriminālistģ, homoseksuālistģ un Bģbeles pētģnieki.

Šāda kārtģba nodibģnāģģs tikai ilgākā laika posmā pēc drausmģģm mokām un cieģanām. Un tomēr nav iespēģjams runāt par nometni kā par pastāvģgu, nemainģgu vienģģbu. Nometnes dzģvē notģka nepārtrauktas pārmaiģnas. Mainģģģs laime karalaukā, mainģģģs noskaņojums vācu sabiedrģbā – mainģģģs noskaņojums arī nometnē. Mainģģģs cilvēki, priekģnieki un ieslodzģģtie. Mainģģģs rģkoģumi, un mainģģģs arī visa nometnes kārtģba. Taču šģs pārmaiģnas, kā

arī citas, daudz svarīgākas parādības iespējams saprast, tikai pašam ilgāku laiku dzīvojot nometnē.

Tam, kas nokļuva Dievu mežā, šķita, ka senie dievi no šejienes pazuduši bez pēdām, ka šeit nodibinājusies elle, kuru okupējuši esesieši, vecos velnus iesēdinājuši karcerī un paši ieņēmuši viņu vietas – bļodām ēst un sodus lēst.

III

Braucam...

1943. gada februāris, marts. Vācu okupācijas vara izsludina Lietuvas jaunatnes mobilizāciju vācu SS rindās. Aicina iestāties un negribētājiem draud ar vācu sodiem.

Jaunatne soda neizbīstas. Jaunatne SS nestājas. Jaunatne uzrauj dziesmu:

– Mana zaļā birztaliņa...

Jaunatne raušus raujas uz zaļo birztaliņu.

Iesaucamo vervēšanas punkti tukši, kā nāves apciemoti. Kancelejā, kur gatavojās pieņemt dažus simtus jaunekļu, atnāk tikai četri pieci un tie paši – šķībi, greizi, sakņupuši kā sausi žagari, gaudeni un kropļi; tāda raža SS neder.

Vācieši, jaunatnes vervētāji, sēž zili melni no dusmām. Kauns kancelejā paskatīties. Sīki okšķeri un visādi citādi dzimtļaudis – rokļaižas lien no ādas laukā. Viņi pūlas velti.

Kaut kur no pazemes, no tumšajiem okupācijas varas kabinetiem dzirdama nikna rūkoņa – iztapoņas un pakalpiņi draud, ka lietuviešu inteliģence saņemšot, kas tai pienākas. Tādu kompromitāciju varaskungi nepiedošot: Lietuvas jaunatne vācu ģenerālkomisāram Rentelnam acīm

redzami sagandējusi karjeru. Rentelns bija pārliecinājies Berlīnes tēvočus, ka Lietuvā, tāpat kā pārējā Baltijā, “viss būšot kārtībā”, bet šeit notiek velns zina kas!

– Nu pagaidiet, kad ķersim, tad ķersim! – dzirdamas saīgušas balsis no Viļņas gestapo plašajām telpām.

Baumū daudz. Cita par citu briesmīgāka. Oficiālajām ziņām neviens netic. Patiesību neviens nezina. Tur esot arestēts jau tik un tik cilvēku, citur jau izvests, vēl citur – nošauts. Kauņā pazuduši tik un tik cilvēku, provincē – vēl vairāk.

Ap sirdi pavisam nelāgi.

– Eh! No likteņa neizbēgsi! – Cilvēks atmet ar roku.
– Kas būs – būs, tik un tā: “Visi mēs viesi šai pasaulē...”

Nez no kurienes pēkšņi radusies vēlēšanās lasīt grāmatas par cietumnieku, par katordznieku grūto dzīvi. Par viņu gara stiprumu, par ilgām pēc brīvības. Sameklēju tādas grāmatas – par klasisko katordznieku zemi, par Sibīriju. Šķirstu tās. Atceros Vaižganta¹ nomierinošo saucienu:

– Lietuvieši, nebaidieties no ķurmas²!

16. marts. Šķirstot grāmatu par cietumniekiem, pulksten 23.30 izdzirdu kāpnēs smagus, apkaltu zābaku soļus.

– Klap-klap-klap, – vāciski klauz.

Izdzirduši klauzozņu, saskatāmies. Bez vārdiem skaidrs.

– Kuru tagad paņems?

Pie durvīm ilgš, valdonīgs zvans. Sirds pamirst. Dobji zābaku spērieni pa durvju dēļiem.

Tā arī ir: divi gestapovieši. Pelēki. Apkalti.

¹ Vaižgants (1869–1933) – ievērojams lietuviešu rakstnieks.

² No krievu *тюрьма* – cietums.

– Vai tāds un tāds ir? Parādi pasi! Ieroči ir? Paņem cepuri un vēl šo to, ja gribi. Daudz ne. Divām trim dienām – vairāk nevajadzēs.

Kratišana ļoti pavisā – neatbilst skaļajam gestapo vārdam. Paņēma vienu otru vecu vēstuli. Dažus gluži nevainīgus manuskriptus, kas gadījās pa rokai. Ar tādiem materiāliem neko nepierādīsi. Šķiet, pierādījumus viņiem arī nemaz nevajag. Svarīgi tikai, lai kaut kas būtu paņemts.

Mums ap sirdi – baisi. Sejas pārakmeņojas. Tikai rokas mazlietiņ dreb. Tikai. Un viss.

– Bali, turies! – atvadoties mani pavada divas balsis. Tajās tik dziļas bēdas un tik neaptverama mīlestība, ka, to pavadītam, man pat uz karātavām iet būtu tīkami.

– Es izturēšu. Tikai jūs... Ak, lai jums svētība!

Līdz Viļņas gestapo ēkai nav tālu. Klip-klap – un esam klāt.

Vienas durvis, otras, koridors, sēta, durvis – un esmu jau pazemes valstībā.

Pie ieejas snauduļo gestapovietis. Neviena cita nav.

– Pie velna, vai es viens pats būšu?

Miegainais gestapovietis ilgi noņemas, izkratīdams manas kabatas un atņemdams mantas. Žāvājas, berzē acis. Viņam drausmīgi garlaicīgi. Man – vēl garlaicīgāk.

Tikmēr koridorā aiz ecēsām līdzīgām durvīm dzirdami soļi. To daudz. Čuksti.

– Sroga! – dzirdu pārsteigtu lietuvieša balsi aiz ecēsām līdzīgajām durvīm. Atskatos – pazīstamas sejas. Viena, otra, trešā... Viļņas lietuviešu inteligenti.

– O, es vairs neesmu viens! Tātad ziepes no manis nevārīs!

– Sveiki, kaimiņi! – saucu, aiziedams garām, kad mani stūma uz pazemes midzeni.

Būrī mani tomēr iegrūda vienu. Tajā bija vēl. Tas bija pilns. Šķiet, krimināla publika, tikai viens no viņiem visu nakti bez pārstājas skaitīja rožukroni. Vietas nav. Kaut kā izstiepjos uz kameras grīdas un blisinos apkārt. Pie griestiem vāri spīd spuldzīte. Pie griestiem arī lodziņš, balti nokrāsots, lai mēs neredzētu uz ietves garāmgājēju kājas un – lai arī viņi nezinātu, kas aiz tiem stikliem lejā smagi elš. Es – cietumnieks? Smieklīgi!

Pēc stundas iečirkstas pagraba durvis – pie mums iegrūž pilsoni kažokā. Dobji runā. Varbūt kāds bass no garnizona baznīcas? Nē, baritons, preferansa karalis. Rezerves kapteinis. Drīz vien šeit iebāž vēl divus paziņas. Mēs jau četri – nespers mūs pērkon!

Pamazām, it kā negribīgi, pagrabā aust diena! Šķiet, tā no kaut kā kaunas.

Nuja, uzaust – tikai neatnes nekādas pārmaiņas. Vēlu vakarā no mājniekiem saņemtu paciņu. Speķi, kafiju, vēl šo to.

Tāda laime cilvēkam dzīvē reti gadās! Mājnieki vēl brīvi! Sniedz palīdzīgu roku... Nē, droši vien neraud... Nē, nē!

Nākamā rītā piesarcis gestapovietis, zemu noliekdamies, ielaiž mūsu pagrabā kādu vācieti, kura pogas laistīties laistās.

– Kurš šeit būtu profesors? – ierunājas pogainis.

– Tad es jau tas būšu. – Pievirzos pogainim tuvāk. “Ā, pēc laba konjaka smaržo,” nodomāju, “varbūt visu nakšniņu būs iznīcies?”

– Vai zini, profesora kungs, kas noticis pēdējās divās nedēļās?

– Hm... – saku, – kas gan tāds būtu varējis notikt? Nē, neatceros. Neko labu neatceros. Kur? Kā?

– Kas noticis Lietuvā pēdējās divās nedēļās?

– Tiešām neatceros. Es, redziet, šajā laikā biju iegrimis darbā. Tulkoju teātrim lugu dzejā... Tādos šekspīriskos jambos... Rakstīju apcerējumu par Florences renesansi... Pat laikrakstus nelasīju...

– Ievēroji taču, ka universitātes lekcijās studentu ieradās aizvien mazāk, līdz beidzot auditorijas kļuva pavisam tukšas? Kur viņi pazuda?

– Nē, kungs, to es nevaru zināt. Neko neievēroju. Biju dabūjis no universitātes atvaļinājumu, lai strādātu literāru darbu, un pats uz lekcijām negāju. Tikai aizvakar sāku lasīt par vācu agrīno romantismu... Studentu, manuprāt, bija pilnīgi pietiekami...

Līdz ar to diskusija beidzās – sākās sprediķis. To lasīja šis Viļņas gestapo pogainais virsnieks, kas augu naksniņu bucojis konjaka glāzītī. Viņš cildināja vācu tikumus un nacionālsociālisma gudrību.

– Jums ir atņemta brīvība uz ilgu laiku – līdz kara beigām, eventuāli līdz dzīves beigām, – viņš sludināja, vicinādams sažņaugtu dūri. Un tieši šinī pogaiņa dvēseles pacēluma brīdī manam kolēģim, mūžīgajam studentam juristam Čuberķu Jonam, kam vēl jaunās dienās sāka maķenīt izkrist mati, galvā kaut kas sagriezās: viņš nozviedzās pilnā rīklē.

– Par ko tu smeijies, a? – sadusmojās sprediķotājs. – A, par ko tu smeijies? Gribi nākt man līdzi?

Nē – Čuberķis nekur negribēja ar viņu pastaigāties. Jo vairāk tāpēc, ka viena kāja viņam bija basa. Velns vien zina, kur viņš bija to izmežģījis. Tagad tā bija samelnējušā ģipsī.

– Re, kāda mana kāja, pavilkties nevaru... – Reizēm noder arī izmežģīta kāja.

– Mēs, vācieši, esam simts miljoni, jūs – tikai trīs miljoni, kā jūs uzdrošināties mums pretoties! – Čuberķa dēļ zaudējis dzēruma līdzsvaru, pogainis sāka iekaist.

– Ciktāl tas skar mani, – arī es iedrošinājos, – es nekur nestaigāju. Esmu dzejnieks un ne ar kādu politiku neno-
darbojos.

– Ā! – viņš iesaucās. – Dzejnieki var būt vēl bīstamāki!

– Ko jūs... Reihs – tik varens, es – tik niecīgs... kur gan... Nezinu, kā es varētu būt bīstams...

– Kā uzdrošinājies apšaubīt vācu militāro varenību un uzvaru? – viņš sāka ārdīties. – Lekcijās, sarunās – kāds smails, kāda ironiska piezīme... Mums ar to pietiek. Mums daudz nevajag... Mēs, nacionālsociālisti, esam konsekventi: lietuviešu inteliģence mums pretojas – lietuviešu inteliģence jāiznīcina. Jūs braucat pirmie... Pār jūsu galvām ir liela zīme... – Šeit viņš uzvilka gaisā lielu jautājuma zīmi. – No šī brīža jūsu universitātes tiek slēgtas, visa profesūra arestēta...

– Visa profesūra? Arestēta?

– Visa, bez izņēmuma. Ģimnāzijas tāpat slēgtas... Iesiet visi...

Tagad iesmējos arī es. Gestapo vienmēr melo. Nevar būt, ka tagad gestapovietis sacītu patiesību. Ja būtu

arestēta visa profesūra, mēs šeit, pagrabā, tik un tā būtu to manījuši. Tagad – nekur nekas. Eh, melo žūpa – baida!

Taču man viņš nepiedāvāja pastaigāties – mūs visus tūlīt no pagraba izdzina pagalmā.

Gestapo sētā ierindā stāvēja krietns pulciņš, cilvēku trīsdesmit. Viņu vidū – labi paziņas. Uzreiz kļuva vieglāk. Kā krievi saka: *na miru i smertj krasna* – draugu pulkā pat mirt ir jauki.

Divas kravas automašīnas – un aizrūcam uz Kauņu.

“Ardievu, Viļņa, – tu par mums vēl dzirdēsi!”